

גלי-קבורה מתוקופת-הברונזה הticaונה בסביבת קיבוץ גלעד

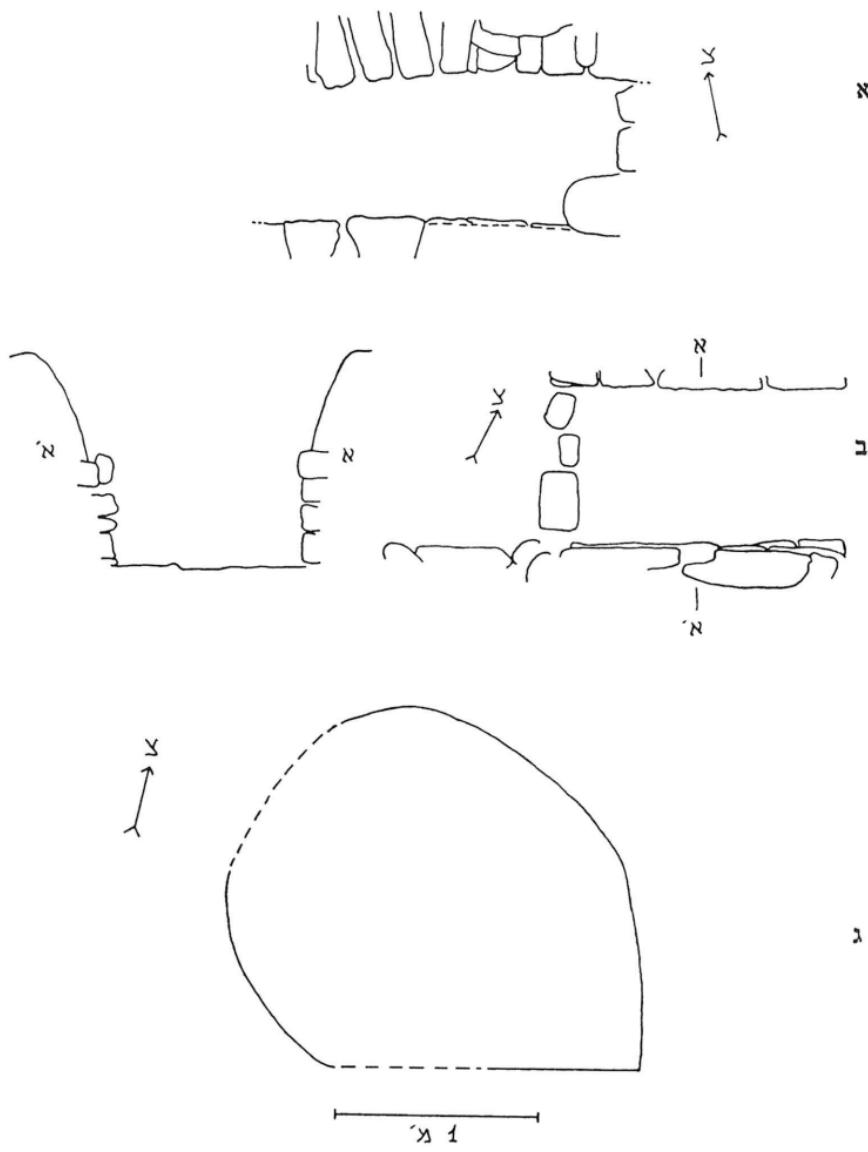
מאת משה מיכאל מאיר

בשעת הסקר שהמחבר עורך זה שנים רבות בשטח של כ-40 אלף דונם שמסביב לקיבוץ גלעד (נ"צ 2182/1573), בגבעות שבין הכרמל ונחל עירון, נtagלו כ-30 תחנות פריהיסטוריות וכ-25 חורבות מכל התקופות¹. כן נtagלו הרבה גלים מעוגלים, הפוזרים בכל האיזור, בחלקיםבודדים ובחלקם בקבוצות. גובה הגלים 1.00—1.50 מ' וקוטרם 15—25 מ'. אחדים עשויים בעיקר אבני וairoו אחרים עשויים תערובת של אבני ואדמה. בכמה מהם נראים עקבות בנייה. בשעת עבודות-חפירה שנעשו לפניה שנים מספר התברר, כי אלה בחלקים שרידי מבנים מתוקופות שונות ובחלקם גלי-קבורה (טומול). ברבים מן הגלים אף יש שכבות מספר, מהן קברות ומהן שרידי יישוב. באחדים מן הגלים לא נמצא שרידים כלשהם, וייתכן אפילו, כי אין אלה אלא ערים שנערכו בשעת סיקול השדות. לפי שעה אין לדעת זאת בוודאות, לאחר שף אחד מן הגלים לא נחפר בשלמות.

ברשימה זו נדון בשלוש קברות מתוקופת-הברונזה הticaונה ווא, הנמננות עם סוג הקברות הטמונה בתא עשו אבני שבמעבה הגל. לא נדון כאן בקברות מסווג אחר הטמונה בראש הגל, הנושאות אופי של קברות-משנה, שכן הן מתוקופה אחרת.

שתיים מן הקברות נמצאו לאחר המכונה בפי ערבי הסביבה קבר אל-פרס (נ"צ 2178/1577), ואילו השלישית נtagלה כקילומטר מדורות-מזור להן (נ"צ 2173/1586), במחנהו הראשון של קיבוץ רגבים. מצאים שונים בקבר אל-פרס ובמקומות אחרים בסביבה מעידים על הימצאות קברות נוספות מסוג זה מאותה התקופה. באתרים רבים באיזור זה נtagלו שרידי יישובים מתוקופת-הברונזה הticaונה ווא. כך, למשל, נtagלו חרסים מן התקופה הנדונה 1. אני מודה לאגף העתיקות והמוזיאונים ולמר פריאנסקי, ארכיאולוג המחו, על הרשות לפרש את הממצא. חובה נעימה היא לי להודות לחברם מספר שהושיטו לי את עורותם: לגדעון וולף, שגילה את הקבר הראשון; למנחם ליבר, שעשה את הצילומים; וליעקב דורצין ולכרמלית פלג, שהשלימו את הציורים.

ג'ליקבורה מתקופת-הברונזה התיכונה בסביבת קיבוץ גלעד

ציור 1

- א. קבר א' בקפר אל-פרס ; תכנית של תא-הקבורה.
- ב. קבר ב' בקפר אל-פרס ; תכנית וחתך של תא-הקבורה.
- ג. תרשימים של תא-הקבורה במחנהו הראשוני של קיבוץ רגבים.

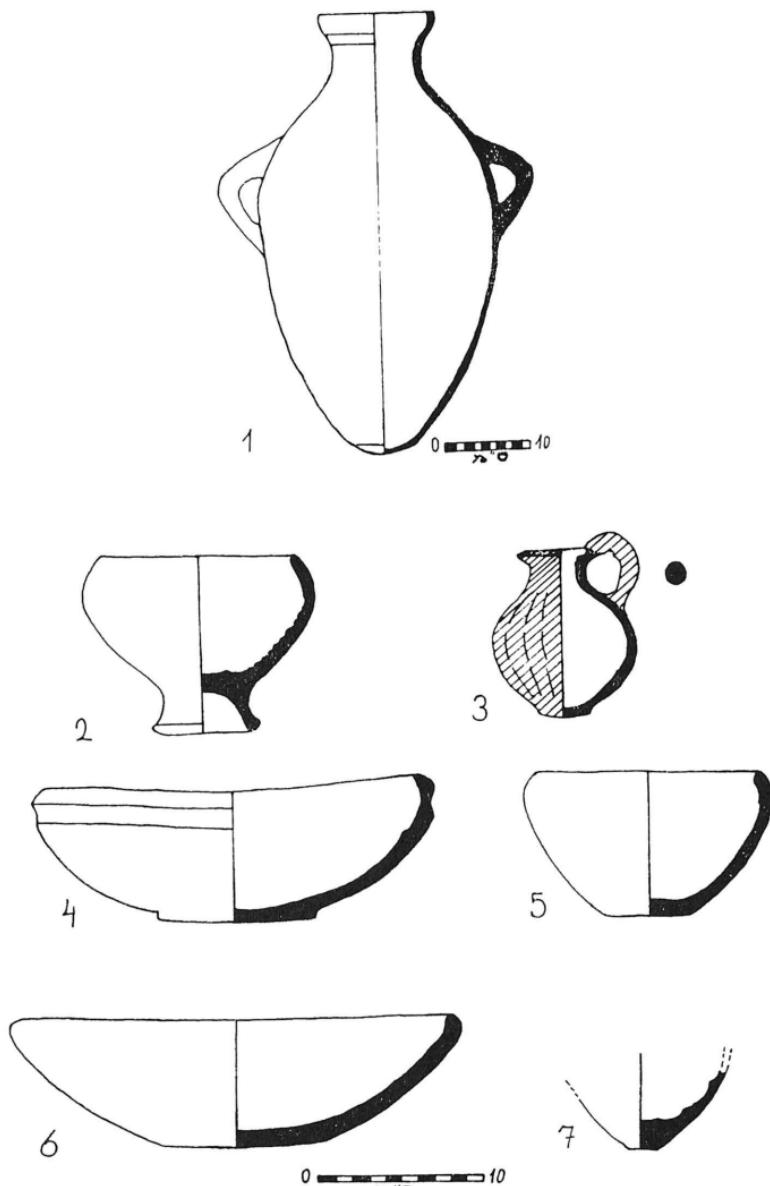
בחברת אבו-חג'וה (נ'צ' 1575/2175), המרוחקת כ-300 מ' מקבר אל-פרס וכקילומטר ממנהו הראשן של קיבוץ רגבים.²

קבר אל-פרס נמצא על רמה, בקצחו המזרחי של קיבוץ גלעד. זו חורבה של יישוב גדול מתkopת'-הברונזה הקדומה ומתkopת'-הברונזה התיכונה ו, ובה כחריסר גלי-קבורה מתkopת'-הברונזה התיכונה והמאוחרת ומעט שרידים רומיים. בשעת עבודות-חפירה שנעשו בשנת 1956 נתגלו הקברים הראשונים ועקבות-קבורה נוספות.

א. כבר א' נמצא בחור גל שבקצחו המזרחי של האمر. זה תא עשוי אבני, הבניוי על הסלע (ציור 1; לוח ט, 1). הגל של הקבר עשוי אבני ואדמה, ובו שרידים למכבר מתkopת'-הברונזה הקדומה. הקבר מוארך; קירותיו הארוכים עשויים 3—4 נדככים; גובהם כ-70 ס"מ. הקצוות הצרים הוא כ-50 ס"מ. חלקו העליון של הקבר צר יותר, משומש שהקירות הארוכים נוטים מעט כלפי פנים. רוחב בסיסו של הקבר 80—85 ס"מ, ואילו רוחב ראשו 70 ס"מ. קשה לקבוע מה היה אורכו, אבל דומה, שלא עליה על 1.45 מ', ואולי אף היה פחות מזה, דבר המעיד, כי הנקרר — שהיה אדם מבוגר — לא נקרר פרקdon. העצמות לא נמצאו בתנוחה סדרה. על העצמות שבתאי-הקבורה נמצאו שישה כליהרים וחלקים של כליה שביעי. ואלה הם: (1) נקן בעל צוואר החולץ ומתרחב כלפי מעלה, שתי ידיות-אוון המוחברות אל הגוף ובסיס קמור קטן (ציור 2:1); (2) קערה عمוקה קטנה עם בסיס-טבעת גבוהה, כעין קובעת (ציור 2:2); (3) פכית כדוריית, המתחיפה באודם ומרוקה מירוק אנסי, בעלת בסיס-דיסקוס קטן ונמוך, המוחפה אף הוא (ציור 3:2); (4) קערה עם שפה הנוטה פנימה ובבסיס-דיסקוס נמוך מאוד (ציור 4:2); (5) קערה عمוקה קטנה עם בסיס שטוח (ציור 2:5); (6) קערה עם שפה הנוטה מעט פנימה ובבסיס שטוח (ציור 2:6); (7) בסיס ומעט שרירים של גוף, כנראה אף הם של פכית מרока (ציור 2:7). כליהרים והותקנו כולם על אבניים, והם עשויים מחומר טוב, אפר-כיני גרייסי במרקצת; רק אחת הקערות הגדולה עשויה טין גרייסי יותר (ציור 2:6). החרס כתום מבחוץ ואפור מבפנים. על

2. גלים מסוינו הסוג נמצאו זה לא כבר לא הרחק מגלעד; באחד מהם אף נתגלה קבר בני מתkopת'-הברונזה התיכונה. ראה: שדה קברי טומולוס עלייד רמות-מנשה, חדשות ארכיאולוגיות, כ, תשכ"ג, ע' 12.

גלי-קברות מתקופת-הברונזה התיכונה בסביבת קיבוץ גלעד

צליל-חרס מקבר א' בקבר אל-פרס.

הכלים נראית סריקת-אבניים עדינה. כלים מעין אלה — כגון פכיות עם מירוק אנטוכי על חיפוי אדום³ וקערות עם דופן מעוגלת, שפה הנוטה פנימה ובסיס שטוח או בסיס-דיסקוס נמוך⁴ — אופייניים לתקופת-הברונזה התיכונה וOA. נוסף על קליל-החרס והעצמות נתגלה ניצב חלול של ברונזה בעל חפר פתוח, כנראה חלק של חץ (ראה לוח ט, 3). חצים מסוג זה נמצאו גם בתאי-קבורה בראש-הعين (וראה להלן).

ב. בגל כפול שבמרכו קבר אל-פרם, במרקם מה מקבר א' ומדרום-מערב לו, נמצא תא-קבורה דומה (צייר וב; לוח ט, 2). בראש הגל נתגלה קבר מתקופת-הברונזה המאוחרת.

התא עשוי שני קירות-אורך ולוחות-כיסוי, שהקעו לתוך הקבר. מצד מערב סוגרים אותו לוחות העומדים על צד האצר. מצד מזרח לא הייתה כל סגירה. אחד מקרונות-האורך בולט מעבר ללוחות-הסגירה שבמערב. מידותיו הפנימיות של התא הן 0.90×1.25 מ' ; גובה קירות-האורך הוא 0.60 מ' ; גובה הגל כולה, מראשו עד הסלע, הוא 1.10 מ'.

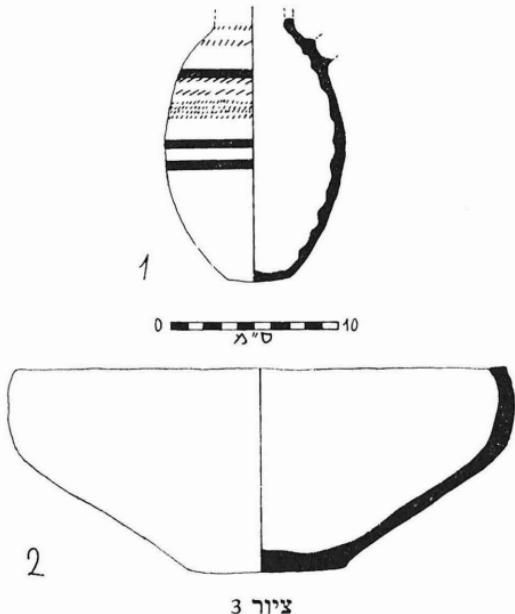
התא בנבנה על הסלע, בתוך גל של שרידים מתקופת-הברונזה הקדומה ומתקופת-הברונזה התיכונה I (המכונה בפי קניון "מעבר מתקופת-הברונזה הקדומה לתקופת-הברונזה התיכונה"). שרידים אלה חדרו גם לחלל תא הקבורה. על רצפת התא נמצאו ללא סדר כמה עצמותיהם של שני אנשים צעירים. חסרים חלקו הגדול של אחד הראשים וכמעט כל פרקי האצבעות. כאן נמצאו חישור, קנה וקளית של צאן.

בכל פינות הקבר נמצאו חלקייה של פכית בעלת בסיס שטוח קטן, המועטרת

3. ראה : R. Umriin, *Archaeology in the Holy Land*, London 1960, p. 163; G. M. Shipton, *Notes on the Megiddo Pottery of Strata VI-XX*, Chicago 1939, pp. 28 ff.
 4. ראה : R. Umriin, הקיראמיקה הקדומה של ארץ-ישראל, ירושלים תשכ"ג, עמ' 111. מקבילות לקערות מן הקבר הנדונו ראה, למשל : G. Loud, *Megiddo*, II, Chi-
 P. L. O. Guy, *Megiddo* ; cago 1948, Pl. 14 : 17 — קערה גדולה עם בסיס שטוח ; שם, E. L. Su-
 kenik, *Archaeological Investigations at 'Affula*, *JPOS*, XXI, 1948, Pl. XIV : 2 — קערה קטנה עם שפה הנוטה פנימה ובבסיס-דיסקוס נמוך ; העין : 28 : 12 — קערה גדולה עם שפה הנוטה פנימה ובסיס-דיסקוס נמוך ; *QDAP*, VI, 1938, p. 116, n. 72

גלי-קבורה מתkopת-הברונזה הticaונה בסביבת קיבוץ גלעד

בפסים מאוזנים בשחור ובאדום (ציור 3:1). פכיות מסוג זה אופיינית לשלב א' של תקופת-הברונזה הticaונה וו, כמוותם כלים שנמצאו בקבר א'. כן נמצאו פורמים 19 חרוזים שטוחים בצבע לבן, אף הם כנראה מן הקבר (loth ט, 3).⁶

ציור 3

1. פכית מקבר ב' בקבר אל-פרס.
2. קערה ממחנהו הראשון של קיבוץ רגבים.

מחוץ לתא-הקבורה, ליד לוחות-הסירה, נמצאה קבוצה של אבני מפוחות. כיווןם של שני הקברים בקבר אל-פרס איננו זהה (ראה ציור 1—ב), אך שניהם מכונים למקום הגבורה ביותר באתר, המכונה בפי חברי גלעד "התצפית". בראש "התצפית" זו, שהוא החלק השני של הגל הכפול שבו נמצא קבר ב', נתגלתה קבורה מתkopת-הברונזה המאוחרת, שסביבה פורמים — מלבד שרידים נוספים מתkopת-הברונזה המאוחרת — שרידים מתkopת-

5. השווה, למשל : Megiddo, II, Pl. 11 : 21 ; ראה : ידיעות, ל, חשב'ו, לוח ז, 5.
6. חרוזים רבים מסוג זה נמצאו בגלי-קבורה בוואדי טרפה שבערבי-ירדן ; ראה : מ. שטקליס, טומולוס מתkopת-הברונזה בארץ-ישראל המורחית, ידיעות, יד, תש"ח, תצלום. כן נתגלו חרוזים מסוג זה בקברים מתkopת-הברונזה הticaונה ו, כמו, למשל, בקיבוץ הגושרים ; ראה : ידיעות, ל, חשב'ו, לוח ז, 5.

הברונזה התיכונה ווא, כגון חרסים של סיר עם נקבים מתחת לשפה, חרסים של פכית מרוקה אדום עם ידית כפולה, ועוד.

ג. על ראש גבעה המתנשאת במחנה היישן של קיבוץ רגבים, בתוך גל שקוטרו כ-20 מ', נתגלתה מבנה-קברורה השונה משנה תאי-הකבורה של קבר אל-פרס. כבר זה, שנגע קשה בשעת חפירת מעלה בימי מלחת-העצמות, נמצא על ידי המחבר שנים מספר לאחר מכן. בgel מצוים שרידים מתוקופת שונות, שאין לעמוד על מהותן בשל עירום חפירה יסודית בכל הגל. כן נתגלתה מבנה שהוא עגול, חזק מפינה בעלת זווית ישרה מצד דרום-מזרח (צ'יר 1ג). המבנה בניו אבני גדולות. قطرו כ-1.80 מ' וגובהו כ-0.80 מ'. הקבר נמצא מופרע והכיל שרידי עצמותיו של אדם אחד; קערה גדולה בעלת שפה שטוחה וקעורה במקצת, בסיס שטוח קטן וסicket-אבני עדינה על גופה (צ'יר 2:3); 29 חרוזים שטוחים בצבוע לבן, הדומים לאלה שנמצאו בקבר ב'; ומסמרת ברונזה (לוח ט, 4). ברכבת הקבר נמצא חרסים מתוקופת הברונזה התיכונה ו, המעידים אל-נכון, שהיה במקום יישוב קטן לפני הקמת גל-הකבורה.⁷

זמנו של הקבר במחנה היישן של רגבים נקבע על-סמן הקערה, שהיא מתוקופת-הברונזה התיכונה וו, כפי שמעידה סicket-האבני העדינה שעל פניה, וכן על-סמן החרזים, הדומים לאלה שנמצאו בטומולוס שבערבי-הירדן⁸, שהוא מתוקופת-הברונזה התיכונה וו (וראה להלן).

על האופי המייחד של צורת הקברורה בתקופת-הברונזה התיכונה וו כבר רמזה ק.מ. קניון⁹. בתקופה זו על-פיירוב לא קברו במערות, כפי שהיה נהוג בארץ למן התקופה הכלקוליתית ועד התקופה הנדונה ולמן התקופה

7. סביב הגל הנדון לא נתגלו שרידי יישוב. הוא הדין לגל אחר בסביבת גלעד, שבו נתגלתה שכבת-יישוב מתוקופת-הברונזה התיכונה ו תחת גל אשר לימים שימושם אף הוא, כפי הנראה, גל-קברורה. גם סביב גל זה לא נמצא שרידי יישוב. אולי מותר להניח, כי היו בארץ "יישובים" זעירים רבים מסוג זה, אך נשתרמו מהם רק אלה שהוקם עלייהם מבנה גסף, כגון גל-קברורה. אם אכן נכון הנחה זו, יש בכך משומש הסבר לעובדה, כי מתוקופה זו נתגלו בארץ שרידים מועטים של יישובים, לעומת שפע של קברים.

8. ראה לעיל, הערת 6.

9. על-פי מינוחה – התקופת-הברונזה התיכונה ו ; וראה : קניון (לעיל, הערת 3), עמ' 166 – על קברי ראש-העין ; עמ' 167 – על קברי מגידו ; עמ' 168 – על קברי יריחו.

גלי-קברורה מתקופת-הברונזה התרבותית בסביבת קיבוץ גלעד הברונזה התרבותית ווב ועד התקופה הביזנטית. מדי פעם הביאו אתם פולשים זרים מנהגי-קברורה מיוחדים, שעלי-פיירוב לא האריכו ימים. עובדה אחרת האופיינית לקברים אלה היא הימצאותם על חורבות של יישוב. בקפר אל-פְרָס והקמו גלי-הקברורה על יישוב חרב מן התקופה שקדמה לו של גלי-הקברורה. דומה, שגם הגל שבמחנה היישן של רגבים הקם על חורבה זוירה מן התקופה שלפני זמנו הקברורה. גם במקומות אחרים בארץ, כגון מגידו¹⁰, יריחו¹¹, עפולה¹², וכנראה גם ראש-העין¹³, הוקמו התקופה זו בתיקברות על-גביו חורבות.

תאי-קברורה של אבן מתקופת-הברונזה התרבותית וא נתגלו עד כה בעיקר בראש-העין¹⁴. קשה לדעת, את תאים אלה היו מכוסים מלכתחילה בטומולי, שכן לימים נתפסה מקום הקברים בשכבות-יישוב.

עד כה מעטים גלי-הקברורה בארץ-ישראל שנתגלו, נחפרו ופורסמו. בעיקר ראוי להזכיר את גלי-הקברורה בעבריה-הירדן¹⁵, שזמננו צומנו של אלה הנדונים כאן, הינו, השלב הראשון של תקופת-הברונזה התרבותית וו. זמן זה נקבע בעיקר על-סמך קטע של סיר-בישול שנמצא שם, האופייני לשלב האמור¹⁶. לסירים מסווג זה, העשויים ביד, חוריים ופס בולט מתחת לשפה. לפני שנים היו חורקים שסבירו, שראשיהם של סירים אלה בתקופת-הברונזה התרבותית. דומה, כי דעה זו נבעה, בין היתר, מן הממצא המערבי בשכבה XV במגידו ומן העובדה ששיר זה עשוי ביד, אך לא היו לה כל סימוכין סטרטיגראפים. גם בסקירה המפורט שעורך המחבר זה שנימבסביבת קיבוץ גלעד לא נמצא חרסים של סירים כאלה באתרים מתקופת-הברונזה התרבותית, אף-על-פי.

שם נפוצים למדי באתרים מתקופת-הברונזה התרבותית. מעניינת העובדה, כי בטומולוס שב עבריה-הירדן נמצא רק קטע של סיר. גם בסביבת גלעד נמצא חרסים מסווג זה. בಗלים שכפי הנראה אינם אלא גלי-קברורה. דומה, שהברים אלה אינם שרידים מהפצ'ילואן לנקר, אלא

10. ראה לעיל, הערתא 9.

11. שם, שם.

12. ראה לעיל, הערתא 4.

J. Ory, Excavations at Râs el 'Ain, II, *QDAP*, VI, 1938, pp. 99 ff. 13.

14. שם, שם.

15. ראה לעיל, הערתא 6.

16. ר. עמירון (להלן, הערתא 4), לוח 30 : 1.

שרידים מסעודת-ההלווה. על כך גם מצביעת העובדה, שהחרס שנמצא בגל שבעבר-הירדן נתגלה סמוך לאח.¹⁷

אתר אחר בארץ-ישראל שהחOPER הגדירו כתומולות הוא תלוליות בטאשי.¹⁸ גם באתר זה נמצא קטע מאותו הסוג של סייר-בישול, ומסתבר אפוא, שגם הוא מן השלב הראשון של תקופת-הברונזה התיכונה וו.

מן ראוי לציין את העובדה המעניינת, שגם גל זה הוקם על יישוב רב. לאחרונה נתגלתה מבוצה של גלי-הקובורה בהר ירוחם שבנגב.¹⁹ חOPER האתר מיחס את הקברים לתקופת-הברונזה התיכונה וו על-שם קרובתם ליישוב מתקופה זו והמצאים שנתגלו מתחת הקבורה. מציאותם של חפצי-לוואי מתחת לשדר איננה רגילה, ונדמה, כי ממצאים אלה אינם אלא שרידים של שכבת-יישוב מלפני הקמת הטומולי, כמוות כממצאים בגלי-הקובורה שבבסביבת גלעד ובמרבית הקברים מתקופת-הברונזה התיכונה וו שנתגלו עד כה בארץ. הדמיון שבין מנהגי-הקובורה בהר ירוחם ובין אלה בהרבה מקומות אחרים בארץ מעלה את ההשערה, שגם גלי-הקובורה בהר ירוחם הם מתקופת-הברונזה התיכונה וו, כפי הנראה של נודדי מדבר, שלא שמו כל-יהרס כחפצי-לוואי למתחם, ואף לא הקימו יישובים.²⁰ נימוק נוספת נגד

17. שם, עמ' 3, הערתה 5.

18. ראה: י. קפלן, החפירות בתלוליות בטאשי, נחל-שורק, ארץ-ישראל, ה, ירושלים תש"ט, עמ' 15—12; ציור 11: 7.

19. ראה: מ. כוכבי, החפירות בהרי-ירוחם, ידיעות, כז, תשכ"ג, עמ' 282—292; הניל, מדע, יולי 1963.

20. על נוכחות אנשים בנגב לאחר תקופת-הברונזה התיכונה וו — אך לפני תקופת-הברזל — מעיד, ככל הנראה, להב של מגל שנמצא בסביבות הר רמון; ראה: M. Evenari et al., The Ancient Desert Agriculture of the Negev, *IEJ*, VIII, Pl. 52 F 1958. סוג זה של להבים (או ליתר דיוק — קטוע-ימגל) הופיע בארץ בתקופת-הברונזה התיכונה וו. בתקופת-הברונזה התיכונה וו עדין היה בשימוש להב אורך בעל שני רכסים, המכונה "כנעני". עובדה זו עולה, בין השאר, ממציאותם של להבים "כנענים" באתרים שנסדו בעבר-הירדן בתקופת-הברונזה התיכונה וו. ראה: N. Glueck, Explorations in Eastern Palestine, IV, *AASOR*, XXV—XXVIII, 1945—1949, p. 307, Pl. 112: 1; pp. 276—279; Pl. 112: 3, 12—15 (מד'הר אום אל-מרא). גם סקר האתרים הרבים שבבסביבות קיבוץ גלעד העלה, כי בראשית תקופת-הברונזה התיכונה וו החלו משתמשים בסוג חדש של להב. בקפר אל-פרס, שיישובו פסק מהתקיים בתקופת-הברונזה התיכונה וו, נאספו להבי-ימגל רבים מאוד מן הסוג ה"כנעני". גם בשני אתרים קטנים מתקופת-

גלי-קבורה מתקופת-הברונזה התיכונה בסביבת קיבוץ גלעד

הקבעה כי הטומולוי הם מתקופת-הברונזה התיכונה 1 והוא, כי מנהגי-הקבורה של תקופה זו ידועים לנו היטב מספר רב מאוד של קברים. בתקופת-הברונזה התיכונה נагו לקבור במערות-קבורה הצובית בסלע, והרי מנהג זה שונה מן המנהג להקם גלי-קבורה.

טומולוס זר לארץ-ישראל הקדומה. הביאו ארצה פולשים זרים, שהביאו אתם גם את כל-הברונזה (עד אז השתמשו בארץ בכל-נחות בלבד) וכן מערכת שלמה של כל-חרס חדשני, שנעשה בשיטות שונות למורי מלאה שהיו נהוגות קודם לכן. הפלשים התיישבו ביישובים סגורים, ולא בישובי הפרות של התושבים המקוריים. גם בדיקת השדים עצם²¹ מעלה, כי בתקופה זו התחלפה האוכלוסייה, אף-על-פי שבתחום זה עדין אין בידנו די חומר כדי להסיק מסקנות ברורות.

יש לקוות, שחקר מוצאו של מנהגי-קבורה זה יסייע גם למחקר מוצאם של פולשים אלה, שפשו לבנון והתבססו בה, וודאי היו יסוד אתני חשוב בפלישת החיקсос למצרים בתקופה שלאחר-מכן.

המנగ לקבור בטומולוי לא האריך ימים בארץ-ישראל, ובתקופת-הברונזה התיכונה ווב שוב קברו מרבית תושבי הארץ במערות. ראוי לציין, כי בתקופת-הברונזה התיכונה ולא פסק כלל המנהג לקבור במערות, כפי שמעידות קבורות בודדות במערכות שימוש-משנה. ניתן לשער, כי היו אלה שרידי האוכלוסייה הקדומה, שלא שינו ממנהם.

לאחר שנכתבה רשימה זו נתגלו כען אסמים עלייד שנים שלושת הקברים הנדונים לעיל. דומה, שהם חלק מן המכול הקשור בגליל-הקבורה.

הברונזה התיכונה 1 נמצאו להבים "כגענים". לעומת זאת נמצאו "קטעים-מל" מן הסוג המאוחר יותר באתרים רבים שנוסדו בתקופת-הברונזה התיכונה II.

A. Hrdlička, Skeletal Remains, in: P. L. O. Guy, *Megiddo* : 21. על כך ראה: תשע גולגולות מ"תקופת-הברונזה הקדומה, I—Stage O—"הן ים-Tombs, p. 192 תיכוניות, ואילו שתי כיפות-גולגולות מתקופת-הברונזה התיכונה II הן "קצורות ורחבות יותר". על שתי גולגולות מגוז יסיתיכוני צnom מתקופת-הברונזה התיכונה 1 ראה עתה: ג. האס, שרידי אדם מקיבוץ הגושרים, ידיעות, ל, תשכ"ו, עמ' 112—116.